

Mødet den 27. Januar 1910.

Fraværende: Harald Jensen og J. C. Petersen.

1. (J. Nr. 22¹⁵—1909). Indenrigsministeriets Approbation paa **Købekontrakten** med Murermester J. P. Adolphsen angaaende en Marselisborggrund.

Til Efterretning.

2. (J. Nr. 76—1909). Skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om, at Overlærer Chr. Koefod-Jensens **Tjenestealder** vil være at regne fra 1. August 1909.

Til Efterretning.

3. (J. Nr. 438—1909). Fra Kirkegaardsbestyrelsen forelaa følgende Indstilling om at stille **Anlæget af den ny Kirkegaard** paa Marselisborg Mark i Bero indtil videre:

»I Byraadets Møde den 12. September 1907 vedtoges det at anmode Kirkegaardsbestyrelsen om, forinden videre foretoges med Hensyn til Anlæget af den paatænkte ny Kirkegaard ved de Mezas Vej, at forelægge Planer og Overslag til et Krematorium.

Kirkegaardsbestyrelsen anmodede derefter Arkitekt Kühnell om at udarbejde saadanne Planer, og disse foreligge nu fuldførte. Ifølge Overslaget ville Omkostningerne ved Opførelsen beløbe sig til 75000 Kr. En Model til Krematoriet er udført af Arkitekten og opstillet paa Byraadskontoret til Byraadsmedlemmernes Eftersyn.

Ogsaa Planerne til Bygningerne paa Kirkegaarden foreligge udarbejdede af Arkitekt Kühnell. Og Landskabsgartner Glæsel har fuldført Planerne over selve Kirkegaardsanlægget, hvorhos der endelig af Stadsingeniøren er udarbejdet Planer og Overslag til den Del af dette Anlæg, som formentlig — under den Forudsætning at Byraadet beslutter nu at udføre Anlægget — burde udføres straks.

Der er imidlertid nu fra Medlem af Kirkegaardsbestyrelsen, Murermester Magnus Nielsen, fremkommet hoslagte Skrivelse, hvori han fremsætter et nærmere motiveret Forslag om, at saavel Iværksættelsen af Kirkegaardsanlægget som Krematoriets Opførelse udsættes indtil videre.

Dette Forslag er af Kirkegaardsbestyrelsen vedtaget enstemmig, for saa vidt angaar Kirkegaardsanlægget. For saa vidt angaar Opførelsen af Krematoriet er det vedtaget af Kirkegaardsbestyrelsens Flertal (Lindhardt, Østrup og Magnus Nielsen), hvorimod Mindretallet (Formanden og Marinus Petersen) have forbeholdt sig deres Stilling til denne Del af Sagen.

Sagen forelægges hermed Byraadet til Afgørelse. For saa vidt Byraadet imod forannævnte Indstilling maatte beslutte at bringe Kirkegaardsanlægget til Udførelse, forbeholder Kirkegaardsbestyrelsen sig en nærmere Indstilling med Hensyn til de fornævnte Planer og deres Udførelse«.

Den fra Magnus Nielsen fremsendte Skrivelse var saalydende:

»Herved tillader jeg mig at fremsende efterfølgende Redegørelse angaaende Spørgsmaalet: »Anlægget af en ny Kirkegaard m. v. i Byens sydlige Del«.

Sagens Forhistorie er, som man ved den, at der i Slutningen af Halvfemserne fremkom Forslag om Anlæg af en ny Kirkegaard syd for Byen. I 1903 — omtrent samtidig med at jeg fik Sæde i Byraadet og Kirkegaardsbestyrelsen, fik denne sidste Bemyndigelse til at lade foretage Undersøgelse m. m. den Sag vedrørende, ligesom Byraadet senere gav Tilladelse til, at der udtoges et Areal paa ca. 62 Tdr. Land af Marselisborg Jorder, begrænset af de Meza's Vej, Kongsvang og Statsbanerne til projekteret Kirkegaardsareal.

Der udskreves en Konkurrence, som resulterede i, at Planlægningen af selve Kirkegaarden i Marts 1906 overdroges Landskabs-Arkitekt Glæsel, København, medens Projekteringen af de nødvendige Kapeller m. m. overdroges Arkitekt Kühnell, som senere — ifølge Byraadsbeslutning — fik Anmodning om ogsaa at fremkomme med Forslag til et Krematorium.

Og nu ligger altsaa alt dette paa Byraadets Bord.

Paa Grund af mange forskellige Forhold, som jeg ikke her finder Anledning til at opholde mig ved, har Planlægning, Projektering og Overvejelse denne Sag vedrørende taget adskillige Aar, men jeg ønsker i denne Forbindelse at udtale min fulde Anerkendelse af d'Herrer Kühnell's og Glæsel's overordentlig smukke Løsning af den Opgave, der var stillet dem.

For mit eget Vedkommende maa jeg dog straks sige, at efterhaanden som Tiden skred frem og jeg fik Lejlighed til at undersøge Sagen nøjere, kom jeg til den Overbevisning, at Anlægget af en ny Kirkegaard ikke er en bydende Nødvendighed, og at det ikke vil være

rigtigt for Kommunen under de nuværende Forhold at binde en saa stor Kapital som foreslaaet i dette Foretagende; og jeg skal i det følgende nærmere begrunde dette mit Standpunkt.

Hvad angaar den paastaaede Mangel paa Begravelsesplads, skal jeg først henvise til, at man her kan bære sig ad, som man gør mange andre Steder, hvor man er kommet ind paa at udnytte Jorden til dobbelte Grave i Stedet for enkelte, idet man graver Gravene saa dybe, at to Kister kan sættes over hinanden, uden at den øverste Kiste derfor kommer til at staa Jordoverfladen nærmere, end ved en Enkeltbegravelse. Dette vil for Gravejerne betyde en pekuniær Fordeel. Jeg skal dernæst henlede Opmærksomheden paa, at Frijord og Liniebegravelser kan frigøres til videre Brug efter 20 Aars Forløb, samt at der ved Sløjfning af nu unødvendige Hegn kan indvindes et ikke helt ringe Areal til Gravsteder.

Skulde det her anførte vinde Byraadets Tilslutning, vilde det for den nordre Kirkegaards Vedkommende give en ganske betydelig Forøgelse af de disponible Graves Antal, nemlig ca. 8000, foruden hvad der er ledigt i de allerede solgte Gravsteder, ca. 5000 eller ialt ca. 13000 enkelte Grave, et Antal, der vil, om ikke fuldt fordobles, saa dog væsentlig forhøjes, hvis Dobbel-Grav Systemet indføres.

Jeg skal paa Forhaand imødegaa et æret Medlem af Byraadet, som ved flere Lejligheder har stemplet »Lagbegravelse« som noget »udemokratisk«. Denne Form for Begravelse vil nemlig — som man let indser — give lettere Adgang for ubemidlede til at faa eget Gravsted og

formindskede Udgifter ved at bevare Gravstedet udover de 20 Aar.

Ved en Indlemmelse i Kirkegaarden af det flade Terræn paa Knudrisbakke — en Indlemmelse som jeg paa det bedste kan anbefale — vil der endelig kunne indvindes ca. 3000 Enkelt-Grave.

En saadan Indlemmelse burde foretages paa den Maade, at man beholdt Plantningerne paa Skraaning og de smukke Udsigtpunkter som Anlæg og kun inddrog det plane Terræn til Kirkegaard. Det hele burde saa overdrages til Kirkegaardsbestyrelsens Omsorg.

Med denne Ordning — hvortil kommer de aarlig til Sløjfning udsatte Grave — tror jeg at turde fastslaa, at der endnu kan skaffes Gravplads paa nordre Kirkegaard for mange Aar.

Der er i Aarenes Løb adskillige Gange fremført Kritik i Anledning af den lange Vej, man har fra Frederiksbjerg til Kirkegaarden. Jeg skal hertil for det første bemærke, at den saakaldte lange Vej i Virkeligheden ikke er særlig lang i Sammenligning med de Vejlængder, man i mange andre Byer har til Kirkegaarden. For det andet skal jeg bemærke, at en Mængde Beboere paa Frederiksbjerg har Familiegravsteder paa nordre Kirkegaard og altsaa ikke kan antages foreløbig at ville benytte den foreslaaede ny Kirkegaard. For det tredie, at selv om en Mand, der dør paa Frederiksbjerg, vilde have nærmere til sin Grav, ved at der lavedes Kirkegaard syd for Byen, saa er der da hele Følget at tænke paa; og af dette vilde der maaske nok være mindst Halvdelen, som havde nærmest til nordre Kirkegaard.

Men forøvrigt er jeg i det heldige Tilfælde

at kunne anvise endnu en Udvej, idet jeg henviser til den gamle Kirkegaard ved Frederiksport.

Naar man taler om denne Kirkegaard, faar man ofte det Svar: Den maa der ikke røres ved. Der er Byraadsbeslutning og ministeriel Kendelse for, at den skal udlægges til offentlig Park 1947 — altsaa maa den ikke benyttes til Begravelser efter 1927. Af Byraadsreferaterne fra 1885, da Kirkegaarden overgik til om jeg saa maa sige kommunal Drift, vil man imidlertid se, at Byraadet ganske vist den Gang paatænkte at lade den gamle Kirkegaard ophøre at være Begravelsesplads efter 42 Aars Forløb, derefter tænkte man sig, skulde der hengaa 20 Aar (til 1947) og saa skulde Kirkegaarden være offentlig Plads eller Anlæg. Men ser man videre i de gamle Byraadsreferater, opdager man, at Ministeriet ikke har faaet denne sidste Passus sendt til Godkendelse i Overenskomsten af 1890.

Altsaa kan det nok betragtes som givet, at har Byraad, Kirkegaardsbestyrelse, Præster og Menighedsraad i Fællesskab anbefalet fortsat Benyttelse af den gamle Kirkegaard, vilde Ministeriet intet have herimod at indvende.

Saa kunde jeg tænke mig den Indvending rejst, at man ikke burde forskertse Muligheden for at faa et nyt og smukt offentligt Anlæg inde i Byens Midte, og det er selvfølgelig rigtigt, at saadanne Anlæg altid er et Gode for en By. Dog maa det erindres, at Aarhus i saa Henseende er stillet anderledes end de fleste andre Byer. Vi har her saa uhyre let Adgang til Skov og Strand, at Befolkningen ikke en Gang i blot nogenlunde rigeligt Tal besøger »Vennelyst«, som dog er et af Landets skønneste Anlæg.

Paa denne Kirkegaard vil der kunne skaffes Plads til 10,000 Grave, og stiller man nu i Henhold til det foranførte en Beregning op, vil den faa følgende Udseende:

Paa nordre Kirkegaard kan ved Sløjfning af Hegn og Ind- dragelse af en Del af Knud- risbakke etc. indvindes ca. 16,000 Gravsteder		
Paa Kirkegaarden ved Frede- riksport ca.	10,000	—
	ca. 26,000	Gravsteder

Ved at anvende Dobbeltgrave
kan endnu indvindes mindst

$\frac{1}{3}$ af dette Antal ca.	9,000	Gravsteder
	+ 26,000	—

Ialt ca. 35,000 Gravsteder
hvortil endda kommer de for hvert Aar til Ind-
dragelse kommende gamle Gravsteder, hvis Tal
nok kan ansættes til 500 Grave aarligt.

Efter foretagen Udregning viser den aarlige Gennemsnitsprocent for Dødeligheden i Aarhus sig at være 1,3. Regner man, at Byens gennemsnitlige Indbyggerantal for de første 20 Aar bliver saa højt som 80,000, vil dette give et Antal Dødsfald af ca. 1000 om Aaret eller for de første 20 Aar ca. 20,000. Ogsaa her kan man erfaringsmæssigt regne med, at to Trediedele af Gravene ikke fornyes efter 20 Aars Forløb — og man vil da heraf se, at der uden Anlæg af ny Kirkegaard kan skaffes tilstrækkelig Begravelsesplads for mange Aar endnu.

En passant skal jeg nævne endnu en Vej — der mange Steder benyttes — til Indvinding af yderligere Plads. Man har sat 20 Aar som den Tid, i hvilken et Lig tilintetgøres, og det

passer ogsaa nogenlunde for Ligene af voksne Mennesker. Men Børnelig tilintetgøres langt hurtigere. Der var intet i Vejen for at nedsætte Tiden for Lig af Børn under 1 Aar til 5 Aar og af Børn imellem 1 og 10 Aar til 10 Aar. For Børnelig kunde Gravstedernes Størrelse ogsaa indskrænkes betydeligt. For Tiden regner man nemlig, at en Grav er en Grav, ligegyldigt om det er en Voksen eller et Barn, der skal begraves.

Endelig skal jeg nævne, at hvis Ligbrændingssystemet i Aarenes Løb skulde vinde nogen Fremgang, vilde dette jo ogsaa komme til at spille en Rolle m. H. t. en Formindskelse i Antallet af Gravsteder. Jeg skal hermed slutte for det første Spørgsmaals Vedkommende, idet jeg haaber tilfulde at have godtgjort, at Anlægget af en ny Kirkegaard ikke for Tiden er nogen bydende Nødvendighed for Aarhus, men at man tvertimod godt kan udsætte denne Sag i hvert Fald i de første 20 Aar. Og naar den Tid kommer, vil Byens Udseende og Tidens Krav være saa stærkt ændrede, at det vil være rigtigst at lade det til den Tid siddende Byraad tage Bestemmelse om Sagen.

Med Hensyn til det andet Spørgsmaal: Om Aarhus Kommune har Raad til for Tiden at lade det nævnte Projekt udføre efter de forelagte Tegninger og Overslag, skal jeg bemærke, at ganske vist har Kommunen jo laant nogle Millioner Kroner, men allerede i det sidste halve Aar er der forelagt Projekter til store Summer, og saavist som vi alle tror paa Aarhus Bys hurtige Udvikling, vil der ogsaa i de kommende Aar blive stillet meget store Krav til Kommunen — Krav som skal gennemføres.

Derfor er det, jeg indtrængende vil raade til at spare paa det, der i Øjeblikket er mindre nødvendigt.

Den samlede Sum for Anlægget af den projekterede Kirkegaard er 326,000 Kr. som fordeles sig saaledes:

Den første Regulering og Beplantning samt Plantning af hele Læbæltet	Kr.	19,000
Drainledning for det første Anlæg (indbefattet Hoveddrainledning og-saa for de øvrige Anlæg)	»	35,000
Anlæg af Veje og Stier	»	34,000
Kloakering af Overfladevand	»	10,700
Jordarbejder for at fremskaffe de efter Planen viste Højdekurver .	»	15,600
Kapel med Lighus	»	111,800
Graverbolig, Arbejds- og Redskabsrum, Indgangsparti og Nødtørftsanstalt	»	25,000
Opførelse af et Krematorium	»	75,000
		Kr. 326,100

Men hertil kommer Værdien af Jordarealet 62 Tdr. Land	»	100,000
		Altsaa ialt Kr. 426,100

Endelig maa man ikke glemme Udgifterne til Vand, Gas og Elektricitet, den aarlige Drift og Vedligeholdelse og Forrentningen; — alt sammen tilbagevendende Udgifter, som vil belastte det aarlige Budget med adskillige Tusinde Kroner.

Hvad specielt det foreslaaede Krematorium angaar, maa jeg paa det bestemteste fraraade dettes Opførelse — i hvert Fald nu for Tiden. Jeg har personlig stor Sympati for Ligbrændings-

sagen og kunde godt tænke mig selv at blive brændt, men jeg tror ikke, at der blandt den store Del af Befolkningen hersker en lignende Stemning. Selv Staten stiller sig jo for Tiden ikke særlig velvilligt overfor Ligbrænding. Jeg tror med andre Ord ret bestemt at turde hævde, at Trangen til et Krematorium her i Byen foreløbig ikke vil vise sig. Ogsaa her kan jeg holde mig til Tal, der ikke lader sig gendrive.

I det tyske Rige, hvor man har haft Ligbrænding i 30 Aar og har 17 Ligbrændingsanstalter, er der i disse 30 Aar kun brændt 19211 Lig. Hvor uendelig lille er dette Tal ikke i Forhold til Rigets 60 Millioner Indbyggere.

England har haft Ligbrænding i 24 Aar og har nu 13 Krematorier med 7266 Brændinger til en Befolkning paa 43 Millioner Mennesker.

Frankrig har haft Ligbrænding i 20 Aar med 5 Ligbrændingsanstalter og har brændt 4677 Lig. (Ganske vist er der desuden brændt 89513 Lig, men det er udelukkende Anatomilig, for tidlig fødte Fostre etc.)

Norge har begyndt paa Ligbrænding for 2 Aar siden. Der er 2 Anstalter, og der er brændt 36 Lig. Indbyggerantallet er $2\frac{1}{2}$ Million.

Sverrig har haft Ligbrænding i 22 Aar, har 2 Anstalter og har brændt 1311 Lig. Indbyggerantallet er 5 Millioner.

Hvad endelig Danmark angaar, kan jeg oplyse, at vi har haft Ligbrænding i 11 Aar. Vi har 1 Anstalt og har ialt brændt 649 Lig. Heraf falder 102 Brændinger paa 1908 mod 75 i 1907.

Ved Begyndelsen af 1908 var Medlemsantallet i den danske Ligbrændingsforening 1447, ved Aarets Udgang 1584. Der var 201 Indmel-

delser og 64 Udmeldelser. Man vil se, at det er smaa Tal, der maa regnes med.

Men ydermere tror jeg at turde sige, at af de 1584 Medlemmer, den danske Ligbrændingsforening nu har, er mindst de 1550 bosat i København, Frederiksberg eller Omegn. Alle de 102 Brændinger i 1908 kan henføres til Dødsfald i og ved København og Frederiksberg. Disse Byer har et Indbyggerantal af $\frac{1}{2}$ Million Mennesker — det bliver altsaa godt 4 Brændinger for hvert 20000de Menneske. Regnet efter dette vil Aarhus foreløbig kunne give godt 12 Brændinger om Aaret, og selv dette ringe Tal vil maaske ikke blive naaet bl. a. paa Grund af, at Ligbrænding er en hel Del dyrere end almindelig Begravelse. En saadan (Begravelse i Linie) kan faaes for 6 Kr. 65 Øre, idet 8 Al. Jord koster 5 Kr., Kontoret 1 Kr. og anden Afgift 65 Øre. Ved Ligbrænding vil alene Opfyringen af Ovnen, der tager et Par Dage, koste mange Gange mere.

Jeg tillader mig i Henhold til, hvad jeg her har anført endnu en Gang at fastslaa, at hverken den ny Kirkegaard eller det projekterede Krematorium i den nærmeste Aarrække vil være nødvendige for Aarhus«.

F o r m a n d e n forelagde Indstillingen og udtalte, at efter de af Hr. Magnus Nielsen fremskaffede Oplysninger, som man ikke tidligere havde været i Besiddelse af, stillede Sagen sig saaledes, at de Forudsætninger, hvorefter man hidtil var gaaet, ikke svarede til Virkeligheden. Dertil kom de vanskelige pekuniære Forhold, der opfordrede til at spare saa meget som muligt. Ganske vist var den Sum, der vilde medgaa til den ny Kirkegaards Anlæg samt til Opførelse af et Krematorium,

opført under Laanet paa 9 Millioner, men det afgørende for Taleren i denne Henseende var dog, at der fra forskellige Sider navnlig fra Sygehusudvalget og Fattigudvalget var stillet ret store Krav, som ikke var taget i Betragtning ved Laanets Stiftelse. Disse Foranstaltninger, det ny Sygehus og Arbejdsanstalten, kunde man have forudset; dette var imidlertid ikke sket, men de krævede nu betydelige Kapitaler og forstyrrede i ikke ringe Grad de Beregninger, der laa til Grund for Laanets Stiftelse. Som det fremgik af Indstillingen, var hele Kirkegaardsbestyrelsen enig om at henstille Anlægget af den ny Kirkegaard udsat til bedre Tider, hvorimod Hr. Marinus Petersen og Taleren forbeholdt sig deres Stilling med Hensyn til Krematoriet. Det vilde være med Sorg, at Taleren opgav ogsaa denne Foranstaltning, skønt han skulde indrømme, at der kunde være noget i Indvendingen om, at der ikke ofte vilde blive Brug for den; men paa den anden Side kunde man maaske ogsaa haabe, at Krematoriets Opførelse vilde virke agitatorisk for Ligbrændingen. Naar man imidlertid udsatte Kirkegaardens Anlæg, kunde ogsaa en Del tale for at udsætte Krematoriets Opførelse, i hvert Fald til Slutningen af den Periode, hvori man havde tænkt sig Laanet forbrugt.

Magnus Nielsen gennemgik den af ham til Kirkegaardsbestyrelsen fremsendte, ovenfor aftrykte, Skrivelses vigtigste Punkter og fremhævede til slut, at det i Løbet af den første halve Snes Aar ikke kunde hjælpe atter at søge Laan, hvorfor man maatte holde igen paa Midlerne fra sidste Laan, saaledes at man kunde have Penge til Opfyldelse af de berettigede Krav, der i den Tid sikkert vilde komme, og som laa nærmere end

Anlæg af en ny Kirkegaard og Opførelse af et Krematorium.

Simonsen skulde straks indrømme, at det vilde være letsindigt at anlægge en ny Kirkegaard, hvis det forholdt sig som oplyst af Hr. Magnus Nielsen, at der var 35000 Gravsteder til Raadighed, for saa var der Kirkegaardsplads nok for den første Snes Aar. Ja, selv om det disponible Antal Gravsteder var noget mindre end beregnet af Hr. Magnus Nielsen, vilde det alligevel være betænkeligt at give omved $\frac{1}{3}$ Million ud til en ny Kirkegaard. Noget andet var det, om det kunde forsvares vedblivende at anvende den smukke Plads ved Sønderalle til Kirkegaard. Lagbegravelserne vilde vel heller næppe blive til saa stor Fordel, som Hr. Magnus Nielsen mente, idet der ofte kunde komme til at forløbe længere Tid mellem to Begravelser i samme Grav, end hvis Jorden blev solgt til en Enkeltbegravelse, der ophævedes efter 20 Aars Forløb. Man havde imidlertid ingen egentlig Sikkerhed for, at Hr. Magnus Nielsens Beregninger var fuldt rigtige, saa man maatte have autentiske Oplysninger om, hvorledes Hr. Nielsen var kommet til de fremsatte Tal. Med selve Forslaget fulgte intet, ligesom det heller ikke kunde ses, om Kirkegaardsbestyrelsen havde foretaget noget for at gaa Beregningerne efter i Sømmene. Der maatte derfor skaffes Kort og Beregninger, som man kunde lide paa. Hr. Magnus Nielsen havde som Medlem af Kirkegaardsbestyrelsen ofte været med til at hævde, at der ikke var Begravelsesplads paa Nordre Kirkegaard mere end for nogle faa Aar, og saa sent som i 1907 udtalt, at han ønskede at fremskynde Anlægget af den sydlige Kirkegaard; men nu, et Par Aar efter, hævdede Hr. Nielsen, at alle de tidligere

Indstillinger havde været Humbug, saa Hr. Nielsen maatte sikkert indrømme, at han havde været med til at føre Byraadet paa Glatis enten tidligere eller nu. Taleren skulde derfor foreslaa, at Forslaget blev sendt tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen, for at denne kunde finde Bevisligheder for de fremsatte Tal. Med Hensyn til Krematoriet, som Hr. Nielsen gerne vilde nedsable, men som Taleren helst saa opført, haltedede Hr. Nielsens Betragtninger sikkert paa forskellige Punkter. For de fremmede Landes Vedkommende stilledes saaledes Ligbrændingernes Antal i Forhold til Landenes Indbyggerantal, men for Danmark blev det hævdet, at Ligbrændingen kun havde lokal Betydning, hvad vist ogsaa var Tilfældet; men det samme gjaldt sikkert ogsaa for de fremmede Lande, da Ligbrænding kun brugtes i visse af Landenes Dele, i flere store tyske Stater, f. Eks. Prøjsen, var Ligbrænding saaledes helt forbudt. Skulde det nu vise sig, at der var et Antal Gravsteder op imod det af Hr. Magnus Nielsen opgivne Tal til Raa-dighed, vilde Taleren finde Anlægget af en ny Kirkegaard unødvendigt, særlig hvis man opførte et Krematorium. Pengene dertil, 75000 Kr., havde man jo, og da det passende kunde lægges paa den gamle Kirkegaard ved Sønderalle, behøvede Grunden, som vel der næppe nogen Sinde blev bebygget, ikke at kapitaliseres. Naar man sparede den $\frac{1}{3}$ Million, som den ny Kirkegaards Anlæg var kalkuleret til, var der saa meget mere Grund til at opføre Krematoriet, navnlig da Brænding var den mest rationelle Maade for Ligenes Tilintetgørelse. Han anbefalede atter, at der skaffedes nøjagtige Oplysninger, saaledes at man kunde faa et Overblik over, om Hr. Magnus Nielsen før 1909

var til at stole paa, eller om man først efter dette Aar kunde tage ham alvorlig.

M o u s t e n sluttede sig til Hr. Simonsens Forslag om at henvise Forslaget til Kirkegaardsbestyrelsens Undersøgelse. Samtidig maatte han, i Anledning af Formandens Beklagelse over at Beløbet til Sygehusets Udvidelse ikke var opført under Laanet, fralægge sig alt Ansvar derfor.

M a r i n u s P e t e r s e n havde som Medlem af Kirkegaardsbestyrelsen intet imod, at Forslaget gik tilbage til Undersøgelse, da Beregningerne for saa vidt ikke var officielle, som de ikke var blevet regnet efter af Kommunens Embedsmænd. Han var gaaet med til Forslaget, fordi han var klar over, at der paa Nordre Kirkegaard henlaa en Mængde Plads til ingen Nytte, og at man der flottede sig med Jorden i saa høj Grad, at der endog var blevet Plads til en Mængde Urskove. Hvis man desuden atter kunde aabne den gamle Kirkegaard for almindelig Begravelse, vilde der blive Plads nok i mange Aar. Besparelsen ved Lagbegravelser troede han ikke meget paa, da der kunde være mange Aar mellem hver Begravelse i samme Grav. Med Hensyn til Krematoriet hørte han til Kirkegaardsbestyrelsens Mindretal, fordi han ikke syntes, man skulde udskyde Opførelsen af denne Anstalt, der var i god Kontakt med Tidsaanden, og til hvilken man havde en udmærket Plads paa den gamle Kirkegaard. Krematoriets Opførelse vilde sikkert hurtigt bevirke Fremgang i Ligbrændingernes Antal og medvirke til, at Pladsen paa Kirkegaardene bedre vilde slaa til.

L a u r s e n var enig med Kirkegaardsbestyrelsen i, at Anlægget af den sydlige Kirkegaard godt taalte at opsættes. Han skulde gøre den Indrømmelse, at han som Medlem af Byraadet i sin Tid

havde været med til at vedtage at foretage de foreløbige Arbejder for Anlæget af denne Kirkegaard, fordi han mente, at der var Trang til denne, og at Sagen var tilbørlig undersøgt, hvad den jo i Virkeligheden ogsaa var, kun med det Forbehold, at den daværende Kirkegaardsbestyrelse ikke havde haft Øje for, at den benyttede Jord i Tidens Løb blev ledig igen. Selv om man imidlertid var noget forsigtig med at tage engang benyttet Jord i Brug igen, hvad han fandt, man burde være, var han dog overbevist om, at Aarhus med de nuværende Kirkegaarde vilde have Begravelsesplads for lange Tider. Den Form for Lagbegravelser, der almindelig tænktes paa, troede han ikke vilde faa større Betydning. Derimod vilde han henlede Opmærksomheden paa en Art Lagbegravelse, der efter hans Mening vilde være af større Vigtighed. En Mængde Grave blev nemlig ejerløse i Løbet af faa Aar og kunde altsaa benyttes efter faa Aars Forløb, hvad der dog ikke syntes helt rigtigt, men hvis den første Begravelse havde fundet Sted dybt nede, saa vilde disse Grave kunne tages i Brug igen efter 20 Aars Forløb, uden at nogens Følelse derved kunde stødes. Den Slags Lagbegravelser, som Kommunen altsaa ordnede, vilde sikkert faa stor Betydning med Hensyn til Pladsbesparelse. Det var hans Overbevisning, at jo nøjere de forelagte Beregninger blev undersøgt, jo sikrere skulde det nok vise sig, at der var Plads til endnu flere Begravelser end nævnt af Hr. Magnus Nielsen, saa han skulde intet have imod, at Beregningerne blev prøvet. Med Hensyn til Krematoriet skulde han bemærke, at han intet havde imod Ligbrænding, da Spørgsmaalet derom ikke vedrørte den aandelige Side af hans Væsen, men kun hans æstetiske Sans og Pietetsfølelse. Enhver maatte

selv afgøre, om han vilde brændes eller ej; men Spørgsmaalet var, om Krematoriet vilde blive andet end en Anstalt, der krævede en Mængde Udgifter og kun tjente som Agitation for Ligbrændingen, og om denne i Løbet af forholdsvis faa Aar vilde trænge nogenlunde stærkt frem. Dette skete næppe, før Lovgivningen overlod til Folk selv at afgøre, hvilken Tilintetgørelsesmaade de vilde benytte. At Ligbrændingen ikke, trods den ret stærke Agitation, havde haft større Fremgang i København, kom sikkert noget af, at Sagens hygiejniske Side intet betød for Byer med god Vandforsyning, og i at man med Hensyn til Begravelsesmaade noget var undergivet Slægtens Tradition og Vane. Maaske vilde Ligbrænding nok blive almindelig, men det vilde vare Aaremaal, saa det rigtigste vilde være, at man saa Tiden an og i hvert Fald, som af Formanden bemærket, ventede, til man saa, hvorledes det store Laan strakte til. De 300,000 Kr., som man sparede ved ikke at anlægge den nye Kirkegaard, havde Sygehusudvalget jo sørget for at faa afsat, og de 75,000 Kr., der var bestemt til Krematoriet, skulde ogsaa nok blive besørget. Hvis Laanet imidlertid slog til, og Ligbrændingen i København tog større Omfang, skulde han med Fornøjelse til sin Tid stemme for Opførelse af et Krematorium.

Magnus Nielsen havde straks forandret Signaler med Hensyn til Kirkegaardsforholdene, da han fik Tilsyn med Kirkegaardene og indsaa, at de Forudsætninger, der laa til Grund for Indstillingerne om Aulæg af den sydlige Kirkegaard, ikke slog til. Han skammede sig aldeles ikke over at forandre Anskuelse, naar han havde faaet bedre Kundskab, og satte en Ære i at indrømme det, naar han havde taget fejl. De Beregninger, der

laa til Grund for hans Forslag, og som var støttet paa Byraadsforhandlingerne og Udtalelser fra Overgraveren, Kæmnerkontoret og Stadsingeniøren, burde have været vedlagt Forslaget, men de skulde nok vise sig at være paa den rigtige Side. Han ansaa Lagbegravelser for meget æstetiske, da de muliggjorde, at paarørende kunde komme til at hvile i samme Grav. Hvad der hidtil var fremført til Grund for Krematoriet, havde ikke overbevist ham om Betimeligheden af at opføre det. At det ikke stod i Kontakt med Tidsaanden, viste sig tydeligt i København. Først naar Lovgivningen lettede Ligbrændingen, vilde Forholdene forandre sig; men det private Initiativ kunde jo rejse Sagen her som i København, og Kommunen kunde saa overtage Sagen, naar Tiden kom. Forøvrigt skulde man jo ogsaa have en Kirkegaard, selv om man fik et Krematorium, da Urnerne efter Lovgivningen skulde indsættes i smaa murede Grave. Skulde man imidlertid have et Krematorium, kunde det ikke ligge paa den gamle Kirkegaard, da der paa den, hvis den toges ind til ny Benyttelse, maatte opføres et nogenlunde anstændigt Kapel, snarere kunde det opføres paa Knudrisbakke, hvor det vilde faa en smuk og idyllisk Beliggenhed.

Jakob Jensen mente, at Hr. Laursen efter sin politiske Stilling let kunde tale om at spare, det var han jo ogsaa valgt ind paa, men saa burde han ogsaa i sin Tid ligesom Taleren have stemt imod Anlæget af den ny Kirkegaard. Han mente ikke, der kom nogen Lov om Ligbrænding, før man fik en Epidemi, og saa var det for sent at opføre et Krematorium. Det glædede ham, at han gav Tanken om Krematoriet sin Tilslutning, da den kom frem, for derved at det blev føjet ind i Kirkegaardsplanerne, havde man jo faaet

Tid til at undersøge, om der ikke var Begravelsesplads nok, og han haabede, at man, naar Forslaget atter kom tilbage fra Kirkegaardsbestyrelsen, fik en virkelig Plan at bygge paa. Nu havde man i en Aarrække haft et halvt hundrede Tdr. Land liggende unyttet hen og fyldt med Ukrudt til Skade for de omliggende Marker; det kunde have været forhindret, hvis Kirkegaardsbestyrelsen i Tide grundigt havde undersøgt Forholdene. Forøvrigt vidste man intet om, hvorvidt Sundhedskommissionen fandt det forsvarligt atter at begrave paa den gamle Kirkegaard. Ganske vist blev der ogsaa begravet enkelte Lig der nu, men det vilde blive noget ganske andet, naar det kom til at dreje sig om Tusinder af Lig om Aaret. Den Side af Sagen maatte undersøges, inden Sagen kom til at foreligge næste Gang. I Hr. Magnus Nielsens Beregninger manglede ogsaa Udgiften til et nyt Kapel paa den gamle Kirkegaard, for en Træbarakke kunde man ikke nøjes med. Skulde det imidlertid blive nødvendigt at tage den gamle Kirkegaard i Brug igen og paa den opføre et ordentligt Kapel udelukkende for at spare Anlægget af den sydlige Kirkegaard, kunde han ikke gaa med, tværtimod vilde han finde det skammeligt. At lægge et Krematorium der, vilde være noget ganske andet.

F o r m a n d e n henstillede til Talerne at fatte sig i Korthed, da der syntes at være nogenlunde Enighed om at sende Forslaget tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen. Der havde, som han før havde bemærket, stedse hvilet en uheldig Stjerne over denne Sag, og Tiden var trukket ud af flere Aarsager, navnlig paa Grund af Anlægsgartnerens langsommelige Arbejdsmaade. Selve Arbejdet var paabegyndt i 1903, altsaa 2 Aar før hans Tid, og det syntes ogsaa ganske mærkeligt, at man den

Gang ikke havde anstillet nøjagtige Undersøgelser. Han havde forgæves søgt at finde, hvorledes og hvorfor Sagen fra først var blevet rejst, men det Byraad, der havde fungeret i 1903, maatte vel være gaaet ud fra, at der var Trang til en ny Kirkegaard. Han var enig med Hr. Jakob Jensen i, at Spørgsmaalet om den gamle Kirkegaards Benyttelse ikke var løst ved Hr. Magnus Nielsens Oplysninger, da noget andet var, om Byraadet vilde vedtage paa ny at tage den i Brug.

S a m u e l s e n kunde slutte sig til Forslaget om at sende Sagen tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen til Undersøgelse. Han var blevet meget forbavset ved at se Hr. Magnus Nielsens Forslag, da Hr. Nielsen jo havde været med til at arbejde for Anlægget af den sydlige Kirkegaard. Taleren havde Aar efter Aar været Talsmand for de utilfredse Borgere i den sydlige Bydel og altid holdt det for unaturligt at fylde den nordre Kirkegaard, før man begyndte at anlægge en ny. Sagen blev vist først rejst af et Borgermøde paa Frederiksbjerg, og der blev da af Byraadet og Kirkegaardsbestyrelsen hævdet, at den nordre Kirkegaard vilde være fyldt om en halv Snes Aar. Naturligvis var det beklageligt, at man havde haft de 62 Tdr. Land paa Marselisborg Mark liggende unyttet hen i de mange Aar, men det vilde ogsaa være ufor-svarligt at bruge 326000 Kr. til en ny Kirkegaard, hvis den var unødvendig. Han ansaa det for rigtigst at løse Krematoriespørgsmaalet med det samme og skulde derfor anbefale, at det kom med ind under Kirkegaardsbestyrelsens fornyede Overvejelse.

J u l. A n d e r s e n mente, at Hr. Simonsens Bebrejdelser mod Hr. Magnus Nielsen ramte hele den gamle Kirkegaardsbestyrelse og ikke mindst

Taleren, der flere Gange havde hævdet, at der kun i 4—5 Aar var Plads paa den gamle Kirkegaard. Kirkegaardsbestyrelsen levede nemlig den Gang i den Tro, at Jorden ikke maatte benyttes to Gange, at der ikke kunde være Tale om Lagbegravelser, og at den gamle Kirkegaard ved Frederiksport ikke mere maatte benyttes til almindelig Begravelse. Den fejlagtige Opfattelse af den den sidste Del skyldtes vist nærmest den forrige Borgmester. Det forundrede ham, at Hr. Marinus Petersen havde opdaget en Del Urskove paa Nordre Kirkegaard, saa heldig havde Taleren ikke været, skønt han ofte havde været der oppe. Men maaske mente Hr. Petersen Læbælterne og de Busketter, der solgtes til kostbare Gravsteder. Taleren havde tidligere været Tilhænger af at opføre et Krematorium, men som Forholdene nu stillede sig, navnlig de pekuniære, forekom det ham højst betænkeligt for Tiden at anlægge en saadan Anstalt. De Beregninger, Hr. Magnus Nielsen havde gjort, og de Tal, han havde angivet, vilde sikkert nok i høj Grad vise sig at komme til at slaa til, saaledes altsaa at der blev flere Gravsteder end angivet. En Optælling var forøvrigt let at foretage, da Overgraveren for flere Aar siden havde afmærket de Grave, der var gaaet tilbage i Kirkegaardens Eje, og det ubenyttede Areal var jo kortlagt.

Simonsen var rørt over den Mængde Omvendelser, der havde fundet Sted i den seneste Tid. Sagens Oprindelse var meget daarligt belyst i Byraadsforhandlingerne, men Begyndelsen var dog vist sket i 1898 eller 1899 med en Skrivelse fra Pastor Lyngbye om at faa anlagt en lille Kirkegaard paa Frederiksbjerg. Paa Grundlag deraf havde et Udvalg indstillet at anlægge en Kirke-

gaard med et lille Kapel til ialt ca. 30000 Kr. I Tiden mellem 1900 og 1903 antog Sagen imidlertid saa store Former, at man naaede op til om ved en kvart Million. Det var meget rigtigt, at der ogsaa skulde være en Kirkegaard, selv om man fik et Krematorium, men en Urne tog saa overordentlig lidt Plads, at der kunde være 100000 af den Slags Begravelsespladser paa den gamle Kirkegaard. Forøvrigt kunde Urnerne ogsaa opstilles i en Urnehal, eller Slægten kunde tage den afdødes Aske hjem. Naar Ligbrænding vedtoges ved Lov, kom Fremgangen af sig selv. Et Lyspunkt var det Forslag, der for Tiden laa paa Rigsdagens Bord, om at Tilkendegivelse i Testamente var tilstrækkelig, og ligeledes var det et Lyspunkt, at man her i Byen ingen Modstand havde fra Præsternes Side. Han kunde ikke anerkende, at man ikke skulde have Raad til at bygge Krematoriet, som man jo egentlig havde vedtaget i Princippet, og som man havde baade Pengene, Planerne og Tegningerne liggende til.

Christensen bemærkede, at Ordsproget: »Bedre sent end aldrig« kunde anvendes paa Kirkegaardsbestyrelsen. Efter hvad han vidste, var den til Kirkegaard udlagte Jord paa Marselisborg Mark blevet dyrket. Han ønskede oplyst, om Gartner Diedrichsen havde lejet den eller kun skulde føre Tilsyn med den, og om Diedrichsen havde Ret til Fremleje. Naar man tænkte paa at indføre Lagbegravelser, maatte det ikke glemmes, at der, for at disse kunde finde Sted, maatte betydelig større Summer til Kloakering og Dræning. I denne Forbindelse ønskede han at vide, om der ikke her som i København kunde indføres Søndagsbegravelser. Der var jo nu flere Præster ved hver Kirke, og Reformen vilde faa stor Betydning

for alle dem, der nu maatte spille en halv Dags Arbejde for at gaa til Begravelse.

M i k a e l J o h a n s e n var glad ved, at Kirkegaardsbestyrelsen enstemmigt indstillede at opgive den ny Kirkegaard. Det forsonede ham noget med, at man havde ladet de 62 Tdr. Land ligge unyttet hen i 5 Aar og derved tabt 15000 Kr. Da det vel imidlertid vilde vare 5 Aar endnu, inden man naaede til et endeligt Resultat, vilde han anmode om, at Marselisborgudvalget straks fik Jorden tilbage, saaledes at den kunde blive udnyttet. Han var i høj Grad stemt for Ligbrænding, men mente dog ikke, at Tiden var inde til at bygge et Krematorium til en 100000 Kr., for den Sum vilde man nok komme op til. Det vilde i hvert Fald være billigere at betale Forsendelsen til København af de Lig, der ønskedes brændt, og som de paarørende ikke havde Raad til at betale for.

L a u r s e n troede ikke, at det Lovforslag om Ligbrænding, der nu behandledes i Rigsdagen, vilde faa væsentlig Betydning i Retning af at fremme Ligbrænding. Han havde aldrig stemt for en ny Kirkegaard, men kun for, at Forarbejderne skulde gøres, og dette kun fordi han stoledes paa, at Kirkegaardsbestyrelsen havde forberedt Sagen godt. Paa den Del af den nordre Kirkegaard, der laa Øst for Kirkegaardsvej, behøvedes der ikke yderlig Kloakering eller Dræning, for at Lagbegravelser kunde finde Sted. Han kunde godt forstaa Ønsket om Indførelse af Søndagsbegravelse, og han vilde gerne være med til at imødekomme Befolkningen i saa Henseende, men selv med Velvillie fra Præsternes Side vilde denne Sag vist møde forskellige Vanskeligheder.

M a g n u s N i e l s e n ansaa Beregningerne i Forslaget for meget paalidelige. Arealet paa

Marselisborg havde været dyrket og holdt i Ave saa godt som muligt. Det havde været overdraget til Gartner Diedrichsen, som dog ikke havde Tilladelse til at udleje noget af det. Epidemier var et daarligt Argument for Ligbrændingssagen, da man i Udlandet f. Eks. i Hamborg under store Epidemier ikke brændte Ligene, men begravede dem lagvis paa en Mark eller i en Skov, efter først at have desinficeret dem, og beplantede Gravene. Sundhedskommissionen vilde selvfølgelig blive spurgt angaaende den gamle Kirkegaard, men det skulde dog synes utænkeligt, om den ikke skulde tillade den foreslaaede Ordning, da man ikke benyttede Brøndvand. Askeurner maatte ikke tages hjem, men skulde i Følge Loven enten opbevares i Kolumbarier eller begraves paa en Kirkegaard i murede Gruber. Naturligvis var det kedeligt, at Arealet paa Marselisborg Mark havde ligget hen, men der havde jo været Vedtagelse for at se Tiden an.

Marinus Petersen skulde huske meget fejl, om Hr. Magnus Nielsen ikke ved en tidligere Lejlighed havde hævdet, at et Krematorium kunde bygges for meget mindre end 75000 Kr. At spare Kirkegaardens Anlæg kunde da ikke have til Følge, at Krematoriet ogsaa skulde spares.

Det vedtoges at sende Sagen tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen med Anmodning om nærmere Oplysninger i Henhold til den stedfundne Behandling.

4. (J. Nr. 357—1909). Skrivelse fra Aarhus Amdsraad om, at det har vedtaget at indgaa til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet med Andragende om, at der maa blive søgt udvirket et Tillæg til Loven af 8. Marts 1856 § 6 sigtende til en Formindskelse af **Amtsskoleraadets Med-**

lemsantal, og Forespørgsel, om Byraadet kan tiltræde Forslaget.

Jakob Jensen meddelte, at Skoleudvalget havde drøftet Spørgsmaalet og vedtaget at indstille til Byraadet ikke at udtale sig om Forslaget. Ganske vist var de fleste af de Sager, der var undergivet Amtsskoleraadet, lovbundne; men der kunde dog ofte fremkomme Sager, hvor Byens og Landets Repræsentanter kunde staa skarpt overfor hinanden. Byens Repræsentanter var nu i Flertal, men dette Forhold kunde let forandres, hvis Amtsraadets Forslag blev til Lov, og deri var Aarhus Byraad altsaa ikke interesseret.

Formanden forekom det, at der kun tilsigtedes en Formindskelse af Skoleraadets Medlemsantal, saaledes at Byens Repræsentation blev forholdsvis lige saa stor som nu.

Mikael Johansen kunde ikke anbefale, at Byraadet gav Afkald paa nogen Del af sin Indflydelse i Skoleraadet.

Jakob Jensen mente, at Forslaget, som han betegnede som et godt Godsejerforslag, absolut vilde medføre en Formindskelse af Byraadets Indflydelse.

Formanden kunde selvfølgelig ikke gaa med til at reducere Byraadets Indflydelse i Skoleraadet.

Indstillingen vedtoges.

5. (J. Nr. 411—1909). Fra Skoleudvalget forelaa følgende Indstilling angaaende en Anmodning fra forskellige Haandværkerlav om Nedsættelse af en Komite til **Revision af Tilbud paa Inventar til Borgerskolen i N. J. Fjordsgade:**

»I Anledning af, at der til Skoleudvalgets Erklæring er sendt nogle Skrivelser fra Aarhus

Snedkerlaug og fra nogle Haandværkerlaug her i Byen angaaende en 3. September f. A. stedsfunden Licitation over Inventar til den ny Skole i N. J. Fjordsgade, ved hvilken Lejlighed de indkomne Tilbud efter Skoleudvalgets Indstilling forkastedes af Byrådet som uantagelige, skal man bemærke følgende:

De to første Skrivelser (af 14. September og 11. Oktober f. A.) skal man ikke komme nærmere ind paa, idet den første kun indeholder en Fremstilling af Snedkerlaugets Syn paa det, som var passeret, tilligemed en Beklagelse over, at Arkitekten ikke havde villet gaa ind paa nærmere at undersøge de bydende Mestres Priser, og den anden kun en Forespørgsel om, hvorvidt der var stillet de samme Konditioner til en Mester, som senere har leveret en Del af Materiellet, en Forespørgsel, som Udvalgets Fler-tal (Jakob Jensen og Moustén) ikke paa nogen Maade finder det ærede Byraad forpligtet til at svare paa.

I Haandværkerlaugenes Skrivelse af 30. December f. A. rettes imidlertid en Anmodning til Byrådet om, »at den mellem Aarhus Snedkerlaug og Skoleudvalget verserende Uoverenstem-melse — maa blive gjort til Genstand for en retfærdig Undersøgelse af uvillige og kyndige Mænd — om deres (Snedkernes) Priser var for dyre — eller rimelige og antagelige« — og Laugene finder, at dette billigvis bør ske, »for-inden man i den offentlige Mening stempler dette Fags (Snedkerne) Medlemmer for Op-trækkeri«.

Der er imidlertid ingen, der beskylder eller har beskyldt Snedkerne for Optrækkeri. Der er hverken fra Arkitektens Side eller i Udvalget

faldet nogen Ytring, der kunde tydes i den Retning.

Hvis derfor Laugene bygger deres Anmodning om Revision af Priserne paa en formentlig Beskyldning fra disse Autoriteters Side om Optrækkeri, ublu Priser eller lignende, saa hviler den paa en fejl Forudsætning.

Udvalgets Flertal kan da heller ikke finde nogen Grund til at gaa ind paa en saadan Revision: Snedkerne indgav Tilbud, som Byraadet fandt uantagelige, hvorfor de forkastedes, og Arbejdet bortgaves til andre Mestre, hvilken Fremgangsmaade er fuldt ud hjemlet i »Almindelige Betingelser for Arbejder og Leverancer for Aarhus Kommune«, § 21, hvis sidste Punktum lyder: »Licitanten er berettiget til at vælge imellem samtlige indkomne Tilbud eller forkaste dem alle«. En saadan Revision af Priser vilde heller næppe føre til noget overbevisende Resultat. Det følger af Sagens Natur, at et Tilbud kan blive af meget forskellig Størrelse, eftersom Detailpriserne sættes lidt op eller ned. Eksempler herpaa kunde Skoleudvalget anføre mange af:

F. Eks. Ved Licitationen

den var	højeste Bud	og	laveste Bud
9/1 1907	604 Kr.		374,55 Kr.
2/10 1908	4869 »		3484 »
ved en anden L. samme Dag	23556 »		17700 »
23/12 1908	17980 »		10273 »
29/5 1909	8500 »		4834 »

Og hertil kommer: Hvis Byraadet gik ind paa Mestrenes Anmodning, vilde det blive meget vanskeligt i Fremtiden at afholde Licitationer over kommunale Arbejder, idet man ikke vilde

kunne forkaste Tilbud, uden at de bydende med Henvisning til et Præcedens kunde forlange en Revisionskomité nedsat.

Da saaledes den af Laugene anførte Grund til deres Anmodning ikke er til Stede, da Byraadet har handlet i Overensstemmelse med Arbejdsbetingelserne, og da endelig det forlangte ikke vilde føre til noget brugeligt Resultat, men derimod vilde være et farligt Præcedens for Fremtiden, saa maa Udvalgets Flertal anbefale det ærede Byraad at afslaa Laugenes Anmodning.

Udvalgets Mindretal (Mikael Johansen), der ikke kan tiltræde Flertallets Indstilling, anbefaler derimod det ærede Byraad at imødekomme Laugenes Anmodning.

Med Sagen følger — foruden Snedkernes Skrivelser af 16. September og 11. Oktober samt Haandværkerlaugenes Skrivelse af 30. December — en Opgørelse fra Arkitekt Ludv. A. Petersen af, hvor stor Summen af Mestrenes Tilbud paa det omhandlede Skolemateriel var, og til hvor stor en samlet Sum det senere er bortliciteret, og endelig en af Skoleudvalget fremkaldt Erklæring fra heiværende Arkitekter, hvoraf fremgaar, at de bestemt fraraader Revision af Tilbudene. Endelig vedlægges Kontrakt mellem Skoleudvalget og Snedkermester Christensen, der har leveret Skoleborde; det ses, at han er forpligtet til at levere Materiale af 1. Sort.

Jakob Jensen forelagde Indstillingen og gjorde Rede for Sagens Forhistorie. Efter at Byraadet havde forkastet Tilbudene, skete der fra Snedkerlavet Henvendelse til Arkitekten, om han kunde bevise, at de indgivne Tilbud var for høje. Dertil havde Arkitekten svaret, at der nok kunde være Tale om Forhandling, men at Priserne maatte

sættes ned. Snedkerlavets Udsending, Hr. Jørgen Madsen, var da blevet hidsig og havde sagt, at hvis Arkitekten fastholdt Kravet om Nedsættelse af Priserne, vilde han blive boykottet af Snedkerlavets Medlemmer. Dette vilde Arkitekten selvfølgelig ikke lade sig byde, men havde svaret, at al Forhandling maatte være sluttet, naar han skulde give Afkald paa sin Selvstændighed som Byraadets Tillidsmand. Der meldte sig derefter andre Mestre, som vilde udføre Arbejdet til Priser, der omtrent svarede til Arkitektens Overslag, Bordene fik man saaledes for 15 Kr. 50 Øre, altsaa 50 Øre over Arkitektens Overslag, medens laveste Tilbud lød paa 19 Kr., og Katederne blev lavet for 85 Kr., medens laveste Tilbud var paa 117 Kr. For at faa Skabene udført maatte Udvalget henvende sig udenbyes, hvorved Fortjenesten blev mindre, men desuagtet tjentes der dog 200 Kr. Tilsammen fik man de forskellige Arbejder udført for en Pris, der var 2475 Kr. lavere end laveste Tilbud. Efter at Leverancerne var bortakkorderet, modtog Udvalget en Skrivelse fra Mestrene, hvori disse beklagede sig over, at Arkitekten ikke vilde forhandle med dem, og lidt senere indløb en ny Skrivelse, hvori Mestrene beklagede sig over, at de ikke havde modtaget Svar paa den første Skrivelse, som Udvalget selvfølgelig ikke havde svaret paa, da den ikke indeholdt noget Spørgsmaal, men kun en Beklagelse. Næste Skridt var saa, at Snedker-mestrene sendte Arkitekten en skriftlig Meddelelse om, at han intet Arbejde vilde faa udført af Lavets Medlemmer, før han havde bevist, at Priserne var for høje. Dette var imidlertid at straffe sagesløs Mand, da Arkitekten kun optraadte som Byraadets Tillidsmand, og da det var Byraadet, som havde besluttet at forkaste Tilbudene. Det havde derfor

været mere korrekt, om Lavet havde boykottet Byraadet. Efter at Lavet saa havde idømt den Mester, der havde overtaget Leveringen af Kate-drene, en Mulkt til Lavet paa 306 Kr., havde Ud-valget et Møde med Lavets Bestyrelse, paa hvilket Udvalget, samtidig med at det forklarede Besty-relsen, at Byraadet ingen Pligt havde til at lade Tilbudene revidere, og at der ved en saadan Revi-sion vilde skabes et farligt Præcedens, henstillede, at Mulkten blev eftergivet. Dette kunde Besty-relsen ikke gaa ind paa, og vedkommende Mester maatte betale Mulkten, men tjente desuagtet ca. 150 Kr. paa Leverancen, samtidig med at Arbejdet var saa smukt og godt udført, at Udvalget var tilfreds med det. Den Mester, som havde overtaget Leverancen af Bordene, havde ogsaa haft mange Fortrædeligheder at kæmpe med navnlig for at skaffe Materiale, saaledes at han endog for at faa dette tilskaaret havde maattet henvende sig i en anden By. Alligevel havde vedkommende været godt tilfreds med Akkorden, som han mente at tjene 500 Kr. paa. Senere havde Udvalget gjort Lavets Bestyrelse opmærksom paa, at det aldrig havde brugt nogen Udtalelse om Optrækkeri fra de bydendes Side, og lovet ikke at omtale Sagen offentlig, hvis Bestyrelsen vilde erkende, at saavel Arkitekten, som Byraadet kun havde gjort sin Pligt. Mestrene havde imidlertid ikke Lyst til at udjævne Striden paa den Maade, og der indløb saa den i Indstillingen omtalte Anmodning fra de forskellige Mesterorganisationer om Revision af Licitationstilbudene. Atter i Januar Maaned havde Udvalget haft Møde med Mestrene, som dog heller ikke denne Gang kunde gaa med til at ophæve Sagen paa den af Udvalget foreslaaede Maade, særlig fordi de mente at være sigtede for Op-

trækkeri, en Beskyldning som aldrig var blevet brugt overfor dem, og som de kun havde set fremsat i deres egne Blade. Udvalget havde derefter spurgt Byens Arkitekter om, hvad de mente om en Revision som den af Mestrene forlangte, og faaet det Svar, at hvis Byraadet gik ind paa Forlangendet, vilde al Licitation være umulig i Fremtiden. For Tiden var Sagen indanket for Arkitekternes Landsorganisation. Indtil de aller-sidste Dage havde Udvalget været fuldt enigt i alt, hvad det havde foretaget sig i denne Sag, men dets ene Medlem, Hr. Mikael Johansen, indtog nu, som det fremgik af Indstillingen, et Særstand-punkt, idet han i Modsætning til Udvalgets Flertal tilraadete at foretage den af Mestrene forlangte Revision.

M i k a e l J o h a n s e n bekræftede, at Udvalget havde været enigt indtil nu. Da han ikke var Fagmand, kunde han ikke bedømme, om Priserne havde været for høje eller ej, og da der var kommet Anmodning om Revision fra samtlige Arbejds-giverorganisationer, syntes han, Byraadet skulde stille sig imødekommende. Revisionen kunde næppe skabe noget uheldigt Præcedens, hvorimod det vilde være i alles Interesse at faa klaret, om der var noget at sige til enten Mestrenes eller By-raadets Optræden i Sagen.

M a g n u s N i e l s e n fandt, at Hr. Mikael Johansen havde stillet sig korrekt overfor Mestrenes Anmodning. Under almindelige Forhold skulde han intet have haft imod at følge Udvalgets Flertal, men her var særlige Omstændigheder til Stede, navnlig derved at der var forevist Prøver paa, hvorledes Materialerne skulde være. Skønt Arki-tekt Ludvig A. Petersen var hans gode Ven, kunde han i dette Tilfælde ikke med sin bedste Vilje

holde med han, idet det forekom ham, at der intet krænkende for Arkitekten kunde være i at tage mod en Revision, hvorved ogsaa Materialerne kunde prøves. Man kunde i alt Fald have ladet udvalgte Folk undersøge, om der var Grund til at lade en Voldgift dømme i Sagen. Det forundrede ham, at Udvalget havde spurgt Arkitekterne alene om deres Stilling og ikke tillige Haandværkerorganisationerne, og det forekom ham, at Arkitekt Petersen burde have indvilget i at lade sin Optræden kritisere. Dette havde Hr. Petersen imidlertid ikke villet, maaske ikke turdet, skønt Sagen dog angik ham og ikke Byraadet. Det kunde aldrig falde Taleren ind at forsvare alt, hvad Haandværkerne foretog sig, og der maatte træffes en Ordning, der forhindrede Optrækkeri, men paa den anden Side maatte Haandværkerne ogsaa have Lov til at bevise, at der intet Optrækkeri havde fundet Sted, naar dette ikke var Tilfældet. Det var beklageligt, at det var kommet til Boykotning, men i den Retning havde Arbejderne intet at lade Mestrene høre. Ved Bedømmelse af Priserne maatte det ogsaa erindres, at Arbejdet skulde være færdigt i Løbet af meget kort Tid, der nævntss 14 Dage, og det fordyrede selvfølgelig Arbejdet kolossalt. Han havde tænkt sig, at Haandværkerne og Arkitekten kunde være blevet enige om at jævne Sagen, saa den ikke skulde have været frem i Byraadet, men da dette altsaa ikke havde ladet sig gøre, og da en saa stor Kreds af Borgerne ønskede Tilbudene revideret, syntes han, man snarest skulde nedsætte en Revisionskomite bestaaende af to Snedkere, to Arkitekter og Borgmesteren som Formand.

M o u s t e n kunde ikke gaa med til den ønskede Revision, fordi Sagen drejede om et Princip.

Hvis man gik med denne Gang, kunde man ikke i fremtidige Tilfælde nægte Haandværkerne Revision, naar deres Tilbud blev kasseret, og saa var man færdig med Licitationerne, som forøvrigt var vanskelige nok i Forvejen. Mestrene kunde jo meget godt selv foranstalte en Revision, men Byraadet maatte være fri.

Jakob Jensen skulde, naar Hr. Magnus Nielsen henviste til Boykotning fra Arbejdernes Side, bemærke, at Arbejderne, hvormed Hr. Magnus Nielsen formodentlig mente Arbejdsmænd og Svende, ganske anderledes end Hr. Magnus Nielsen maatte kæmpe for det daglige Brød. Hr. Magnus Nielsen havde selv indrømmet det fordømmelige i Mestergrisesystemet, saa det forbavsede Taleren, at Murermesterforeningen havde underskrevet Lavenes Skrivelse, da det ikke var mere end 3 Aar siden, at denne Forening havde ophævet sin Mestergris, og da der, mens den eksisterede, var Folk, der levede af at give Tilbud. Der var ingen, som havde beskyldt de bydende for at have lagt noget paa Priserne, Udvalget havde kun haft Følelsen af, at Priserne var højere, end de burde være. Ved andre Lejligheder, som f. Eks. ved Blikkenslagerarbejdet til samme Skole, vidste Udvalget, at der var lagt paa, men ved Snedkerarbejdet anede Udvalget det ikke, men forudsatte, at de bydende var kommet til deres Priser ad ordinær Vej. Man kunde udmærket godt omtale Mestergrisespørgsmaalet her, da det var blevet indgaaende drøftet paa Mesterorganisationernes Møde i Kolding. Ved Udstillingens Opførelse havde dette Forhold været saa skandaløst, ogsaa fra udenbys Mestres Side, at det ikke var underligt, at Udstillingen gav et stort Underskud. Arkitekten havde ikke paa no-

124

gen Maade krøbet i Skjul bag Byraadet, men han havde ment, at han ikke skyldte nogen anden end Byraadet Oplysning, og det var meget forstaaeligt. Med Hensyn til Voldgift havde Byraadet sørgelige Erfaringer. Da Byraadet saaledes gennem Voldgift søgte Erstatning for Vandledningen til Konstantinsborg, strøg Voldgiften hele Erstatningen, skønt Entreprenørerne havde overskredet Tidsfristen, og skønt Ledningen var fuldstændig knækket og maset. Ved Snedkerarbejdet til Skolen i Finsensgade var der ogsaa Voldgift, og Opmanden dømte, at vedkommende Mester skulde have det omstridte Beløb, uagtet han udtalte, at det ikke tilkom ham. Angaaende Materialerne skulde han bemærke, at Kontrakten med de Mestere, der havde faaet Arbejdet, var i Overensstemmelse med Konditionerne for Licitationen. Naturligvis skulde det være mærkeligt, om der ikke i et eneste af de 800 Borde skulde være et Brædt, der ikke var af første Sort, men i saa Tilfælde maatte det paa-gældende Bord kasseres eller Prisen nedsættes. Udvalget havde været saa forsynligt, med Muligheden af en Voldgift for Øje, at lade nogle Døre i Kælderen forblive umalede; disse Døre skulde nemlig ogsaa være af første Sort Materiale, saa hvis der skulde blive Tvivl om, hvad der skulde forstaas ved første Sort, kunde det ses der. Hele denne Sag drejede sig i Virkeligheden om, hvorvidt man i Fremtiden ved kommunale Arbejder skulde benytte Licitation eller ej. Forøvrigt var Sagen næppe nogen Sinde kommet frem, hvis man ikke havde haft en »Byraadsnise«, der Dagen efter, at Tilbudene var blevet forkastet i Byraadets lukkede Møde, havde bragt Sagen frem i »Aarhus Stiftstidende«, endda i en usand Skikkelse. Ved-

kommende Medlem maatte skamme sig ved at have foranlediget den Artikel, der fuldstændig forvanskede Forholdet.

Formanden anmodede Hr. Jakob Jensen om ikke at angribe nogen, der ikke kunde forsvare sig, og om ikke at fremsætte Beskyldninger, der ikke kunde bevises.

Jakob Jensen skulde, i Anledning af Hr. Magnus Nielsens Forsvar for Mestrene, erindre om, at Hr. Magnus Nielsen i Brolægningsudvalget for ikke længe siden ved Licitationen over Arbejderne ved Bolværket ved Aaen havde indstillet at antage et Tilbud, der var fuldstændig udenfor Konditionerne. Maaske var Hr. Magnus Nielsens Handlemaade den Gang rigtig, men saa burde Hr. Nielsen i nærværende Tilfælde undlade at optræde saaledes, at Taleren, hvis det var ham, vilde skamme sig ved det.

Simonsen syntes, at man ikke kunde andet end vedtage Udvalgsflertallets Indstilling. Det vilde være utænkeligt og meningsløst at gaa med tll den forlangte Revision, og det var aabenlyst, at der havde været god Fortjeneste ved Arbejdet, uagtet en af de paagældende Mestre havde maattet betale en ret betydelig Bøde til Mesterorganisationen, og at der ved den fulgte Fremgangsmaade var sparet henved 3000 Kr. Revisionen kunde ikke tjene til andet end til at stikke Folk Blaar i Øjnene. Det forbavsede ham ikke, at Hr. Magnus Nielsen forsvarede Mestrene, for dertil var han jo valgt, og han blev vel kasseret, hvis han ikke gjorde det. Arbejdet var der intet at klage over, saa den egentlige Grund til hele Historien var vel den, at Mestergrisene var i Fare. Man havde baade det ene og det andet Sted set, hvor-

ledes Stat og Kommune blev blokket; her i Aarhus havde man i det sidste Aar set en Mesterorganisation blokke Stat og Kommune for 8000 Kr., og havde der ikke været Ringe og Mestergrise til, vilde Garanterne for Landsudstillingen ikke komme af med en Øre. I Sverrig vilde den Slags Udplyndring og Uærlighed blive straffet. Disse Bestræbelser maatte modarbejdes; det var et Plyndringstog, der iværksattes mod det offentlige, og de paagældende udviste et Forhold, der i Sverrig kunde bringe dem i Forbedringshuset.

Marinus Petersen syntes ikke, Byraadet kunde vedtage nogen Revision, da det selv var Part i Sagen. Mesterorganisationen og Arkitektforeningen maatte selv ordne det Forhold, hvis der ønskedes en Paadømmelse af, hvorvidt Priserne var for høje eller ej. Da Tilbudene i sin Tid forelaa, var det i Byraadets Interesse at vide, om Priserne passede eller ej, og derfor havde Taleren stemt for at forkaste Tilbudene, idet han mente, at Arkitekten og Snedkerne selv maatte afhandle den Sag. Dette havde imidlertid ikke ladet sig gøre, og den Maade, den atter var blevet bragt frem paa af Mestrenes Repræsentanter, var, i hvert Fald for Hr. Jørgen Madsens Vedkommende, noget uklog. Med Hensyn til Boykotning kunde Mestrene fuldt ud staa Maal med Arbejderne, skønt begge Parter vel ikke havde meget at lade hinanden høre.

Laursen forstod ikke, hvad en Voldgift skulde tjene til i dette Tilfælde. Der var jo kun Tale om Tilbud, der ikke var blevet antaget, og det var ikke noget at oprette en Voldgift for. Men maaske man vilde have Voldgiften for at undersøge, om det leverede Arbejde var konditi-

onsmæssigt eller ej. Hvis det var konditionsmæssigt, vilde det være Bevis for, at Licitations tilbudene havde været for høje. Der var ingen Tvivl om, at Byraadet havde Ret til at kassere samtlige Tilbud.

M i k a e l J o h a n s e n var forbavset over, at Hr. Simonsen havde faaet Lov til at bruge de haarde Ord om Mestrene. Lavenes Krav om Revision syntes meget rimeligt. Hvis Haandværkernes Priser ved Udstillingens Opførelse havde været saa opskruet som anført, saa havde Byggeudvalgets Formand, Etatsraad Nørgaard, ikke passet sin Pligt, og saa vilde forhaabentlig Forretningsudvalget se Sagerne efter.

J a k o b J e n s e n havde altid ment, at de bydende ved Licitationer ikke ansaa deres Tilbud for for høje. Han kunde ikke indse, hvorledes Etatsraad Nørgaard skulde optræde anderledes end sket overfor Mestrene, da saadanne Forhold ikke straks var aabenlyse. Taleren havde saaledes i et Tilfælde, hvor et Arbejde blev delt, mødt Bebrejdelse fra en Mester, fordi vedkommende Udvalg ved denne Fremgangsmaade sparede det Par Skilling, der skulde have gaaet i Mestergrisen, og i et andet Tilfælde havde en Mester sendt sin Andel i en saadan tilbage til vedkommende Forening, der imidlertid ikke vidste, hvad den skulde gøre med Pengene, og saa oprettede et Legat for dem, der bar Mandens Navn. Alle Forretningsudvalgets Medlemmer maatte bære Ansvaret for, hvad der var lavet ved Udstillingen. Arbejdet skulde udføres, og man kunde ikke komme uden om de Priser, som Mestrene forlangte. Hr. Mikael Johansens Maade at tage Byraadsarbejdet paa haltede ofte alt for meget.

Mikael Johansen fandt det kedeligt, at Hr. Jakob Jensen altid blev grov, naar man ikke var enig med ham. Hvis det passede, hvad der sagdes, at der var betalt langt mere for nogle af Udstillingens Bygninger, end de var værd, maatte man nok have Lov til at lægge Skylden paa Byggeudvalgets Formand; men maaske det skyldtes personlige Forhold, at Hr. Jakob Jensen tog Etatsraad Nørgaard i Forsvar. Naar Arbejdere udførte et Arbejde under deres Kammeraters Pris, blev de kaldt Skruebrækkere, men samme Benævnelse burde ogsaa bruges, naar det var Mestre, der gjorde det. Hr. Jakob Jensen skulde ikke bebrejde Taleren hans Optræden, da den vistnok var nok saa taktfuld som Hr. Jakob Jensens.

Jakob Jensen mente at have Ret til at betegne Hr. Mikael Johansens Arbejde i Byraadet som haltende, da Hr. Johansen havde været med til at gaa fra en Indstilling, som han havde skrevet under paa.

Indstillingen vedtoges.

6. (J. Nr. 434—1909). Det foreliggende Udkast til Fundats for Gartner **J. N. Sjelles og Datter Augusta Sjelles Fribolig og Legat** i Aarhus tiltraadtes.
7. (J. Nr. 419—1909). Besværing fra **Dampskibsdragerne** over Indgreb fra Bybudenenes Side i deres formentlige Eneret til at besørge Rejsetøj fra Dampskibene.

Det vedtoges at slutte sig til Politimesterens Erklæring om, at begge Parter er ligeberettiget til at tilbyde Rejsende deres Tjeneste ved Havnen, saa snart de Rejsende sætter Foden paa Byens Grund, medens Dragerne er eneberettiget til at gaa om Bord i Skibene for at faa Kunder,

Bybudene eneberettiget til at tilbyde Folk deres Tjeneste alle andre Steder i Byen end ved Havnen.

8. (J. Nr. 428—1909). Den foreliggende Skrivelse fra **Arkitektforeningen** om, at Byraadet fremtidig som hidtil ved kommunale Arbejder vil vælge frit mellem de herboende Arkitekter uden Hensyn til, hvor vedkommende har uddannet sig, toges til Efterretning.

